

DRUGAČENJE V OTROŠKI IN MLADINSKI LITERARNI VEDI

ANDREJ ZAVRL

Kranj, Slovenija

andrej.zavrl@outlook.com

Sodobna otroška in mladinska književnost pogosto tematizira različne oblike oviranosti ter nevečinske identitete in osebne okoliščine. Obenem so te teme in literarne osebe posebej v literarni vedi in kritiki še vedno označene za »drugačne« oziroma »problemske« (ali celo »tabu«), to pa so oznake, ki vzpostavljajo in utrjujejo razmerja moči med družbeno normo in vsem, kar od nje odstopa, ter krepijo (nezavedne) predsodke in stereotipne predstave, da je vse, kar ni v skladu z večinskim razumevanjem sveta, nekako nenormalno oziroma potrebuje strpnost ali sočutje večinske populacije. Prispevek ugotovitve o praktični rabi teh oznak umesti v družboslovno teorijo, posebej koncepte performativnosti (Austin, Butler), orientalizma (Said) in epistemološkega nasilja (Spivak). Zavzema se za (po eni strani) vsebinsko natančnejši in (po drugi strani) jezikovno občutljivejši pristop k poimenovanju in predstavljanju raznolikih tem, identitet in osebnih okoliščin, zato je do navedenih izrazov kritičen, tudi kadar so uporabljeni z dobrimi in (biblio)pedagoško optimističnimi nameni.

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.4)

ISBN

978-961-286-944-1

Ključne besede:

izključevanje,
drugačnost,
stereotipi,
raznolikost,
problemski roman,
vključujoč jezik

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI

[https://doi.org/
10.18690/um.ff.1.2025.4](https://doi.org/10.18690/um.ff.1.2025.4)

ISBN

978-961-286-944-1

Keywords:

exclusion,
other,
stereotypes,
diversity,
YA problem novel,
inclusive language

OTHERING IN CHILDREN'S AND YA LITERATURE

ANDREJ ZAVRL

Kranj, Slovenija
andrej.zavrl@outlook.com

Contemporary children's and YA literature regularly explores topics such as disability and minority identities and personal circumstances. On the other hand, these topics and literary characters are still often labelled as "different/other" or "problems" (even "taboo"), especially in literary criticism. These, however, are categorisations that reinforce the established power relations and boundaries between the social norm and anything that deviates from it. They also perpetuate the (unconscious) prejudices and stereotypes implying that anything that does not conform to the majority worldview is somehow not normal or in need of the tolerance or sympathy of the majority population. The chapter analyses the practical use of the terms and interprets the findings with concepts from critical theory, in particular performativity (Austin, Butler), orientalism (Said) and epistemological violence (Spivak). It is critical of the terms, arguing against them even when they are used with good and (biblio)pedagogically optimistic intentions.

1 Uvod

Književnost, katere vrednotni okvir so enakost, pravičnost in inkluzivnost, je tudi prostor za razvijanje kritičnega mišljenja in soočanja z diskriminatornimi praksami, zato je lahko orodje osebnih in družbenih sprememb. To je še posebej pomembno za posameznike, posameznice, ki se tudi sami soočajo z izločanjem, s predsodki ali z marginalizacijo, in za odnos drugih do njih. Srečevanje z raznolikimi literarnimi osebami in situacijami namreč lahko pomaga pri razumevanju sebe in drugih, orientaciji v svetu ter razvijanju etičnih in empatičnih odnosov (Vidmar 2017; Virk 2022: 83; Pezdirc Bartol 2023: 82; Zupan Sosič 2023).

Vendarle pa gre, opozarja Tomo Virk (2022: 84), pri vseh tovrstnih rabah književnosti »predvsem za to, da je literatura bolj ali manj *uporabna* za ta ali oni namen, to pa ne pomeni, da je taka njena uporaba tudi že kar *a priori* neproblematična«. Poleg tega pa lahko vrednote posredujemo tudi drugače, čeprav »se literatura pri tem izkazuje kot posebej učinkovita« (Virk 2022: 89). Spet drugo vprašanje je, koliko otroci in mladi berejo literarna besedila in koliko so ta vprašanja sploh (še) relevantna, saj je zelo verjetno, da je književnost »mogoče nadomestiti z enako učinkovitimi, mogoče pa celo učinkovitejšimi mediji prenosa takih in drugačnih sporočil« (Virk 2022: 89).

Tudi branja otroške in mladinske književnosti pogosto kažejo, »da je literaturo mogoče uporabiti vzgojnostno [...] (danes na primer pogosto pod geslom 'vzgoja za strpnost')« (Virk 2022: 82). S tem je povezano vprašanje, ali lahko »literarno besedilo, ki ne prikriva svojega etičnega namena, ampak ga celo poudarja,« še učinkuje kot literarno besedilo (Matajc 2013: 5) ali pa je bližje »trivialni literaturi, saj je karakterizacija nastopajočih oseb pogosto tipizirana, z vnaprejšnjimi sodbami in prikazom shematiziranih moralnih konvencij določene družbe pa le reproducira kulturne stereotipe in moralne klišeje« (Pezdirc Bartol 2023: 82; za več o vprašanju razmerij med odpiranjem do drugega in literarnostjo ter med vzgojnimi in literarnimi kvalitetami književnih besedil glej npr. Matajc 2013; Haramija 2014; Zupan Sosič 2022: 148; Virk 2022: 91–95). Posebno mesto, na katerem se nahaja otroška in mladinska književnost – torej presek med vzgojo, izobraževanjem in literaturo –

tozadevno ponuja posebne možnosti in izzive.¹ Enako velja za stroke, ki se z njo ukvarjajo.

Sodobna otroška in mladinska književnost pogosto ubeseduje in slika različne oblike oviranosti, nevečinske etnične, rasne, verske, kulturne, spolne in druge identitete ter osebne okoliščine. Obenem so te teme in literarne osebe posebej v literarni vedi in kritiki še vedno označene za »drugačne« oziroma »problemske« (ali celo »tabu«), te oznake pa zahtevajo referenčno točko, do katere se »drugačnost« in »problemskost« merita in ki pojasnjuje, kaj natančno je problem, zakaj je to problem in za koga. »Drugačnost« in »problemskost« namreč nista objektivna deskriptorja, saj govor o njiju zarisuje bolj ali manj izrecna nasprotja med »drugačnim« in »nedruagačnim«, torej med nečim, kar imamo za normo, čeprav ni izrečena, in deviacijo od te norme. Obenem takšno izrekanje pomeni razporeditev moči in vrednotno sodbo. V takšnih okoliščinah se morajo »drugačni« vedno znova razkrivati, pojasnjevati, dokazovati in upravičevati (Couser 2005: 604). Rečeno na kratko: tak govor je izključujoč.

Diskurzi imajo realno moč, saj (so)oblikujejo naše predstave o svetu in odnose v njem, zato je vprašanje vključujočega jezika zelo široko – tudi ideološko – in močno presega tako govor o (otroški in mladinski) književnosti kot tudi tale prispevek. Podobno je z inkluzivnostjo, ki »ne sme biti le pasivno vključevanje posameznikov v družbo, temveč aktivno spodbujanje enakopravnosti in sprejemanja različnosti med ljudmi« (Haramija in Vršnik Perše 2023: 299). Besedilo, ki sledi, kot primer drugačenja – torej postopkov izločanja skupin in posameznikov, posameznic, ki so jim pripisane določene nenormativne značilnosti – analizira izključujoč jezik predvsem v rabi terminov »drugačnost« in »problem(skost)«, to pa v otroški in mladinski literarni vedi in kritiki, torej v strokovnih in znanstvenih (ne pa literarnih) besedilih.² Ugotovitve nato umesti v družboslovno in kritično teorijo, razumevanje drugačenja pa podpre s koncepti performativnosti (Austin, Butler), orientalizma (Said) in epistemološkega nasilja (Spivak).

¹ Ne da bi se lotil ene od zagat otroške in mladinske literarne vede – pregovorno izmuzljive definicije, kaj otroška in mladinska književnost pravzaprav je –, prispevek privzema dejstvo, da se otroška in mladinska književnost umešča na stičišče literature in pedagogike. Treba je tudi dodati, da govor o »otroški in mladinski književnosti« (v ednini) zanemarija, da gre za zelo raznolike književnosti z različnimi značilnostmi, ciljnimi skupinami itn., vendar je to za tole razpravo, ki se zanima bolj za literarnovedne in pedagoške diskurze o književnosti(h), manj pomembno.

² Diskurz »drugačnosti« in »problemskosti« nikakor ni omejen na otroško in mladinsko književnost ali na literarno vedo, ampak je vsesplošno razširjen. Tudi šolska zakonodaja – *Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja* in *Zakon o osnovni šoli* (oba v 2. členu) – med cilji vzgoje in izobraževanja navaja »spoštovanje drugačnosti in sodelovanje z drugimi«. Posebej povedni so tudi naslovi diplomskih in magistrskih del, ki še zmeraj pogosto uporabljajo omenjena izraza.

2 Metodologija

Raziskovalna hipoteza v izhodišču prispevka je tale: kadar (sodobna) otroška in mladinska književnost tematizira nevečinske identitete in osebne okoliščine, jih literarna veda in kritika pogosto označujeta za »drugačne« oziroma »problemske«, pri čemer pa semantika teh dveh terminov ni v celoti nedvoumna oziroma natančna.

Ustreznost hipoteze bo preverjena z analizo nekaterih novejših slovenskih študij otroške in mladinske književnosti ter rabe tega gesla v COBISS-u,³ predvsem pa v *Priročniku za branje kakovostnih mladinskih knjig*, ki se zaradi svoje kontinuitete, temeljitosti in preglednosti zdi še posebej reprezentativen.⁴ Diskurzi na področju družbene inkluzivnosti se spreminjajo, zato je lahko analiza starejše jezikovne rabe z današnjimi orodji in ideologijami neustrezna, kar mora vsaka takšna analiza upoštevati; prav zato pregled, ki sledi, temelji na novejših primarnih virih.

3 Rezultati

3.1 Slovenska otroška in mladinska literarna veda

»Drugačnost« je v strokovnih in znanstvenih razpravah včasih rabljena kot krovni pojem, ki vsebuje druge tematike – »npr. invalidnost ali istospolnost« (Saksida 2014: 27) –, včasih kot ena od tem oziroma motivov v otroški in mladinski književnosti – »vojna, begunstvo, zlorabe, smrt, bolezni, samomor, drugačnost, revščina« (*Priročnik* 2016: 5), »samopodoba, osamljenost, prijateljstvo, drugačnost, večkulturnost, motiv tujca, predsodki, ksenofobija« (Pezdirc Bartol 2023: 75). Različne pomene in primere »drugačnosti« je v zadnjem času najbolj sistematično predstavila Mateja Pezdirc Bartol (2016, 2023), ki loči med »drugačnostjo« na ravni osebne identitete (osebno ravnanje in kršenje norm, izgled in samopodoba, bolezni in posebne potrebe) in na ravni družbene identitete (spolna identiteta, rasno in vrstno razlikovanje, odnos do tujcev in večkulturnost).

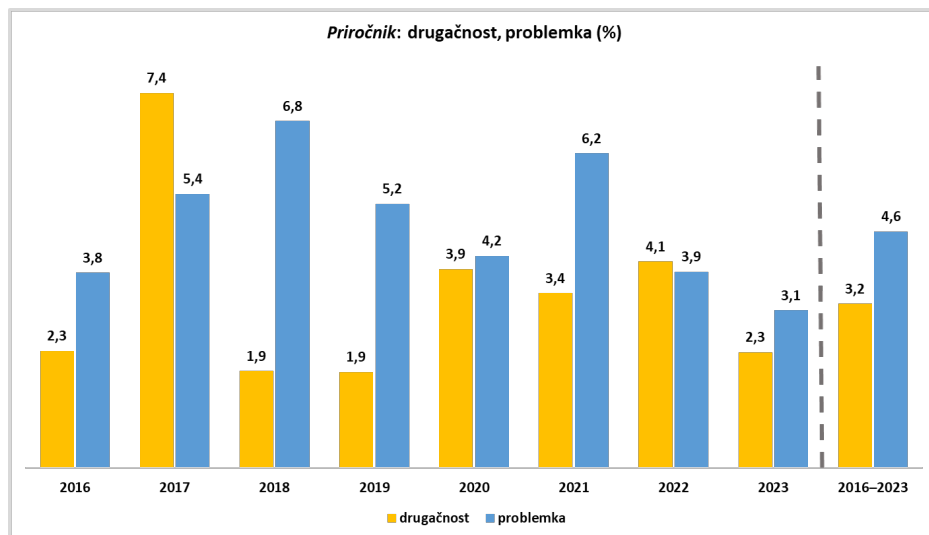
³ Predmetne oznake se v sistemu COBISS v katalogih posameznih knjižnic razlikujejo, zato analiza v tem prispevku upošteva samo podatke iz vzajemne baze podatkov COBIB.SI.

⁴ Ime publikacije, ki jo pripravlja Pionirska – center za mladinsko književnost in knjižničarstvo (Mestna knjižnica Ljubljana), se je od prvega *Priporočilnega seznama mladinskih knjig (Izbor iz let 1991–1997)* iz leta 1998 spreminjalo. Novejši priročniki imajo unikatni naslov in skupen podnaslov *Priročnik za branje kakovostnih mladinskih knjig*. V besedilu je za vse izdaje uporabljeno okrajšano ime *Priročnik*. *Priročnik* izhaja vsako leto in pokriva knjižno (in v zadnjih letih tudi filmsko) produkcijo predhodnega leta in je dostopen na www.mklj.si/pionirska/prirocnik.

»Drugačnost« je v tesni povezavi s tem, kar slovenska otroška in mladinska literarna veda imenuje problemske teme in tabuji (Lavrenčič Vrabc 2001; Saksida 2009, 2014; Blažič 2014; Kos 2015; Vidmar 2017; Pezdirc Bartol 2016, 2023). Atribut »problemski« običajno nastopa v oznakah »mladinski problemski roman« in »mladinska problemska literatura« (za različne oznake in definicije tega žanra glej Kos 2015: 14–29 in Vidmar 2017: 51–60) in tudi »problemska slikanica« (Višček 2023). Čeprav je definicija (mladinske) problemske literature širša od njene tematike, se teme vendarle zdijo eno temeljnih meril za njeno opredelitev. Različne avtorice, avtorji naštejejo različne teme, med njimi pa opazimo podobnosti, ki bodo za to razpravo ključne. Gaja Kos (2015: 65) navaja enajst tematskih sklopov mladinskega problemskega romana: »smrt in samomor (poskus samomora), psihične motnje, fizična hendikepiranost, iskanje (spolne) identitete, nasilje (psihično in fizično; znotraj družine in med vrstniki), mladostniki brez staršev, odvisnost, bolezni, nezaželena najstniška nosečnost in najstniško starševstvo, delinkventnost, rasna nestrpnost in politični problemi«. Janja Vidmar (2017: 60–64) povzema druge avtorje in avtorice (Haramija, Kos, Saksida), Pezdirc Bartol (2023: 74–75) pa našteje »problemske teme, s katerimi se srečuje že predšolski otrok in so prikazane v slikanicah«: bojazen pred nesprejetjem (tu je vključena tudi »drugačnost«), odnosi v družini, strahovi, bolezni, izražanje (negativnih) čustev. Tudi Sabina Višček (2023: 146), ki analizira novejšje problemske slikanice, med njihovimi temami najpogosteje najde »nasilje, smrt, vojna, drugačnost, zasvojenost, begunstvo in vprašanje identitete spola«, ob čemer zapiše, da je »tema drugačnosti [...] med problemskimi slikanicami precej izmuzljiva, saj zajema lahko najrazličnejše teme« (Višček 2023: 144).

3.2 *Priročnik* in COBISS

Priročnik uporablja geslo »drugačnost« vse od izdaje iz leta 2000, ko je bila uvedena uporaba vsebinskih gesel. »Problemka« je bila kot (žanrska) oznaka prvič uporabljena v *Priročniku* 2010, že prej pa so bila v rabi gesla »problemske (tabu) teme«, »problemske teme«, »problemska proza« in »problemska pripoved«. *Priročnik* je v obdobju zadnjih osmih let (2016–2023) ocenil in z vsebinskimi oznakami opisal 3724 knjig za otroke in mladino, od teh jih ima 120 oznako »drugačnost« (3,2 %) in 173 oznako »problemka« (4,6 %).

Slika 1: Deleži »drugačnosti« in »problemke« v *Priročniku* (2016–2023; grafikon pripravil avtor)

Deleži knjig z navedenima oznakama med leti nekoliko nihajo (glej sliko 1), za kar so gotovo objektivni (knjižna produkcija) in subjektivni vzroki (presoja posameznega ocenjevalca, ocenjevalke). Prav tako ni popolne enotnosti pri označevanju knjig, saj ista tematika včasih ima oznako »drugačnost« oziroma »problemka«, včasih ne, enako velja za ponatise istih naslovov. Določen dvom o objektivnosti publikacije poraja tudi dejstvo, da nekateri ocenjevalci, ocenjevalke nastopajo v različnih vlogah hkrati (avtorji, uredniki, kritiki in ocenjevalci). V tem smislu se zdi za zanesljivejšo sliko smiselno upoštevati daljša obdobja, in ne posameznih let.

Iskanje v vzajemni bazi podatkov COBIB.SI (v nadaljevanju COBISS; <https://plus.cobiss.net/cobiss/si/sl/bib/search>, podatki z dne 19. junija 2024) za isto obdobje (letnice izida 2015–2022) ob uporabi ustreznih filtrov prinese 360 knjig s predmetno oznako »drugačnost«, kar je 1,6 % upoštevanih 22.860 knjig. Knjig, ki imajo v istem obdobju in z istimi iskalnimi filtri za predmetno oznako eno od izpeljank iz korena »problem«, je 163 (0,7 %).

V nadaljevanju sledi nekoliko bolj vsebinska analiza podatkov iz zadnjih štirih *Priročnikov* (2020–2023). V tem obdobju je *Priročnik* z gesli in oznakami označil 1798 knjig (leta 2020 384 knjig, leta 2021 437 knjig, leta 2022 493 knjig in leta 2023 484

knjig). Oznako »drugačnost« je v celotnem proučevanem obdobju dodelil 61 knjigam (3,4 % vseh knjig), »problemka« pa 77 knjigam iz istega korpusa knjig (4,3 %). Za knjige, izdane v obdobju 2019–2022, ima v COBISS-u predmetno oznako »drugačnost« 188 knjig (1,7 %) in eno od izpeljank iz korena »problem« 85 knjig (0,8 %) od 10.965 upoštevanih knjig za otroke in mladino.

V opisih 61 knjig, ki imajo v *Priročnikih* 2020–2023 geslo »drugačnost«, je skupaj 614 gesel, od katerih se jih 211 pojavi samo enkrat, pet- ali večkrat pa naslednja: drugačnost (61), prijateljstvo (30), družina (19), živali v domišljiji (19), pomoč (15), šole (13), humor (10), pogum (9), predsodki (8), invalidnost (7), ljubezen (7), samopodoba (6), strah (6), dekleta (5), fantje (5), odraščanje (5), posebneži (5), posmehovanje (5), pustolovščine (5), različnost (5), sestre (5), sošolci (5) in vrstniki (5). Zaradi velike tematske razdrobljenosti gesel jih analiza v naslednjem koraku združuje v širše sklope,⁵ ki pokažejo takšno tematsko sliko (spet so naštetih le tisti sklopi, ki se pojavijo pet- ali večkrat): živali (63), drugačnost (61), družina (49), posebne potrebe (34), prijateljstvo (31), fantastika (20), mladostniki (18), pomoč (15), samopodoba (15), šole (13), bolezni in zdravje (10), družba (10), humor (10), narava (9), pogum (9), predsodki (8), ljubezen (7), nasilje (7), različnost (6), strah (6), odraščanje (5), posmehovanje (5), pustolovščine (5), sošolci (5), šport (5) in vrstniki (5).

Enaka osnovna deskriptivnostatistična analiza v dveh korakih je bila opravljena za oznako »problemka«. V *Priročnikih* iz let 2020–2023 ima to oznako 77 knjig. V opisih knjig, ki imajo oznako »problemka«, je skupaj 965 vsebinskih gesel, od katerih se jih 242 pojavi samo enkrat, pet- ali večkrat pa so uporabljena naslednja gesla: družina (54), prijateljstvo (52), mladostniki (39), dekleta (32), odraščanje (28), šole (26), fantje (23), psihične travme (21), pomoč (20), ljubezen (13), matere (12), bratje (10), nasilje (10), sestre (10), zaljubljenost (10), žalovanje (10), smrt (9), drugačnost (8), duševna stiska (8), hčere (8), duševne motnje (7), medvrstniško nasilje (7), alkoholizem (6), družbena omrežja (6), invalidnost (6), očetje (6), pogum (6), samorealizacija (6), vrstniki (6), medgeneracijski odnosi (5), preživetje (5), samopodoba (5), spolnost (5) in strah (5). Po enakem združevanju gesel v večje tematske sklope kot pri »drugačnosti« se izriše naslednja vsebinska mreža: družina (139), mladostniki (105), psihološke motnje (73), prijateljstvo (52), nasilje (42), šola (39), odraščanje (28),

⁵ Primeri združevanj: različne vrste živali (in geslo »živali v domišljiji«) so združene v »živali«, vsa bolezenska in zdravstvena stanja v »bolezni in zdravje«, različni družinski člani, članice, družinska razmerja ipd. v »družina«, posamezne oblike posebnih potreb v »posebne potrebe« itn.

ljubezen (23), družbeni problemi (22), različne države (22), kriminal (22), pomoč (20), smrt (19), splet in družbena omrežja (19), posebne potrebe (17), droge (15), bolezni (14), samorealizacija (14), begunci (13), spolnost (9), drugačnost (8), narava (8), živali (7), pogum (6), rasizem (6), spol (6), nesreče (5), preživetje (5), strah (5) in šport (5).

Oba seznama tematskih sklopov jasno izrisujeta dogajalne prostore, okolja in teme, ki so v otroški in mladinski književnosti pričakovani: družina, prijateljstvo, mladostniki, šole, odraščanje. Obenem ti sklopi nakazujejo tudi okoliščine, za katere se sicer uporabljajo oznake »drugačnost« in »problem(skost)«: posebne potrebe, samopodoba, bolezni in zdravje, predsodki, družbeni problemi, nasilje, psihološke motnje, kriminal, smrt, droge, begunci, spolnost, rasizem, spol. Prav tako se potrjuje, da sta »drugačnost« in »problem(skost)« to, kar se v semiotiki imenuje prazen (ali lebdeč) označevalec, torej »označevalec z nejasnim, izjemno spremenljivim, neopredeljivim ali neobstoječim označencem. Takšni označevalci različnim ljudem pomenijo različne stvari: lahko nakazujejo mnogo označencev ali celo *katerekoli* označence; lahko pomenijo vse, kar njihovi razlagalci želijo, da pomenijo.« (Chandler 2022: 89) Medtem ko ima prilastek »problemski« vendarle določeno literarnovedno utemeljitev, oznaka praznega označevalca posebej velja za izraz »drugačnost«, ki je – četudi ni povsem »prazen« – zelo izmuzljiv in nenatančen.

Trditev s konca prejšnjega odstavka naj ilustrira nekaj izbranih primerov rabe »drugačnosti« iz *Priročnika*, ki so bili doslej predstavljeni le kot del statistike in ki jih lahko prenesemo tudi na literarno vedo in kritiko ter tudi na nestrokovno, splošno rabo. Knjigo Nike Kovač, Andraža Rožmana in Klare Širovnik *Tu sem!: zgodbe, ki jih ne želimo slišati* (2021) *Priročnik* (2022: 124) uvrsti med poučno leposlovje in opiše z oznakami »alkoholizem, demenca, drugačnost, družbena izključenost, družbene razmere, družbeni problemi, duševne motnje, ekonomske migracije, invalidnost, izbrisani, mladostniki, predsodki, psihosocialne težave, rak (medicina), revščina, Slovenija, spolna identiteta«. Čeprav je »drugačnost« našeta kot eno od gesel, deluje kot interpretacija, kot krovni pojem, ki ljudi z različnimi osebnimi, zdravstvenimi in družbenimi okoliščinami, opisanimi v knjigi, postavi v izpostavljeni položaj drugega. COBISS med predmetnimi oznakami »drugačnosti« ne navaja, ampak, med drugimi, uporabi naslednje: problemi, socialna patologija, družbena izključenost, družbene deviacije in družbeni problemi.

Podobno funkcijo ima »drugačnost« v opisu knjige *Le vprašaj!: bodi drugačen, bodi pogumen, bodi ti* Sonie Sotomayor in ilustratorja Rafaela Lópeza (prevedla Tina Mahkota) (2020). Knjiga tematizira različne posebne potrebe (sladkorna bolezen, astma, gibalna oviranost, slepota, gluhost, disleksija, avtizem, jecljanje, Tourettov sindrom, ADHD, alergija, Downov sindrom), *Priročnik* (2021: 68) pa ji doda le dve vsebinski gesli: »drugačnost, otroci s posebnimi potrebami«. Za to »drugačnost« bi bilo moč reči, da je uporabljena kot sinonim za posebne potrebe ali pa krovni pojem, ki vsebuje različne vrste posebnih potreb.⁶ Tudi COBISS ima predmetne oznake drugačnost, otroško leposlovje in otroci s posebnimi potrebami.

Knjiga o bratu in sinu, ki živi z avtizmom, *Vpij potibo, brat* Ivone Březinove in ilustratorja Tomáša Kučerovskega (prevedla Diana Pungeršič) (2020), ima v *Priročniku* (2021: 92) gesla »avtizem, bratje, drugačnost, družina, duševno prizadeti otroci, fantje, matere samohranilke, odraščanje, prijateljstvo, sestre, šole«. »Drugačnost« tukaj v veliki meri figurira kot sopomenka za avtizem. COBISS-ovi predmetni oznaki za to knjigo sta samo avtizem in mladinsko leposlovje. Vprašanje, h kateremu se bo ta razprava vrnila v diskusiji, je, čemu služi oznaka »drugačnost«. Če je namreč sopomenka za avtizem, je nepotrebna – in nespecifična –, saj je tudi »avtizem« eno od uporabljenih gesel. Sprva se takšna »drugačnost« zdi odvečna, vendar bo razprava v nadaljevanju pokazala, da ima posebno funkcijo signaliziranja odstopanja od družbene in biopolitične normativnosti.

Slikanica *Mravljinčar Franc* Manice Klenovšek Musil (2019) je pripoved o mravljinčarju, ki ima kratek in okoren jezik, s katerim ne more loviti mravelj in zaradi česar je predmet posmeha. Ko pa se izkaže, da ima zelo dober vid in z dreves vidi vsa mravljišča daleč naokoli, postane uporaben tudi za druge, ki ga zdaj ne zasmehujejo več.⁷ *Priročnik* (2020: 51) uveljavlja podobno sinonimno rabo »drugačnosti« kot pri prejšnjem primeru: »deformacije, drugačnost, jezik (anatomija), mravljinčarji, posmehovanje, sposobnosti, sprejemanje sebe, žalost«. Enako ravna COBISS: mravljinčarji, otroško leposlovje, deformacije, jezik (anatomija), drugačnost, posmehovanje, sposobnosti, sprejemanje sebe, žalost. Takšna raba

⁶ Prevodoslovne analize niso predmet tega prispevka, pa kljub temu primer, kako multipliciranje diskurza drugačnosti poteka na različnih ravneh. Pripovedovalka slikanice *Le vprašaj!* Sonia ob koncu poudari pomen raznolikosti, svoj povzetek pa uvede takole: »This is what I've learned« (Sotomayor 2019: n. p.). Ta poved ima razširjen in razlagalen slovenski prevod: »Danes sem se med druženjem s svojimi prijatelji na vrtu naučila, da nas drugačnost bogati.« (Sotomayor 2020: n. p.)

⁷ To kaže, kako se morajo »drugačni« dokazati oziroma morajo tisti, ki so jih izločili, v njih videti korist zase, preden jih (pogojno) sprejmejo (o tem glej tudi Zavrl 2018: 41; Pezdirc Bartol 2023: 81).

oznake »drugačnost« zadeva tudi slikanico *Miška ima roža očala* Saše Pavček in ilustratorke Kristine Krhin (2021) o naslovni junakinji s skotopičnim sindromom, ki se ji prav tako posmehujejo: »bralne težave, branje, disleksija, drugačnost, miši, očala, pomoč, psihologi, psihološki nasveti, skotopični sindrom, sošolci, šole, živali v domišljiji« (*Priročnik* 2022: 63). V COBISS-u so predmetne oznake za to slikanico: disleksija, otroško leposlovje, skotopični sindrom, miši, šole, knjige za otroke s posebnimi potrebami, knjige za dislektike, branje, težave pri branju, težave pri pisanju, učne težave, motnje branja, pomoč, prijateljstvo, družina, psihologi, psihološki nasveti in poučno leposlovje.⁸ Podoben je primer slikanice *Uhlji takšni in drugačni* Guida van Genechtina, ki je v slovenskem prevodu izšla v dveh izdajah (1999 in prirejena izdaja v manjšem formatu 2004), o zajčku z visečim uhljem, zaradi česar ga vrstniki zasmehujejo. Nazadnje s pomočjo zdravnika spozna, da je to del normalne variacije in se nekako sprejme. *Priročnik* prvi izdaji dodeli gesla »živali, drugačnost« (*Priročnik* 2000: 13), drugi izdaji pa »problemi najmlajših, samopodoba, zajci, živali v domišljiji« (*Priročnik* 2005: n. p.). V COBISS-u imata obe izdaji iste predmetne oznake: drugačnost, otroško leposlovje, zajci.

Izraz »drugačnost« se zdi še bolj odveč, kadar je sopomenka za različnost oziroma raznolikost (ki se zaradi svoje razsrediščene konotativnosti zdita ustrenejša izraza). Tako je pri slikanici *Vse o družinab* Felicity Brooks in ilustratorke Mar Ferrero (prevedla Maja Ropret) (2021). Slikanica o raznolikih družinah ima v *Priročniku* (2022: 123) gesla »drugačnost, družina, družinsko drevo, različnost, vsakdan«. Tudi v COBISS-u je podobno: družina, knjige za otroke, slikanice, mladinska dela, medosebni odnosi, družinski odnosi, družinsko drevo, družinsko življenje, različnost, drugačnost, vsakdan. Med drugimi ima COBISS predmetni oznaki drugačnost in različnost tudi za slikanico *Vse o prijateljib* istih avtoric (prevedla Nina Jelen) (2021), *Priročnik* (2022: 122) pa ne: »čustva, igra, prepiri, prijateljstvo, sodelovanje«. Te razlike med različnimi izdajami ali pa med *Priročnikom* in COBISS-om kažejo na arbitrarnost in spremenljivost oznak, ki nimajo objektivnih meril, in na to, da je vrednost teh oznak pretežno ideološka.

⁸ Dodatna raven drugačenja je pogosto prisotna v spremnih besedilih, ki jih v veliki meri pišejo strokovnjakinje, strokovnjaki za teme teh knjig, ne pa za literarno vedo, kar očitno kaže na pedagogizacijo literarnih besedil. Takšno spremno besedo ima tudi *Miška*, katere avtorica piše o »sprejemanju drugačnosti« in o slikanici kot o »pripomočku pri pouku« (Krajnc 2021: n. p.). Drugi parabesedilni elementi, ki didaktizirajo otroško in mladinsko književnost, so dodatni opisi dejstev, povezanih s tematiko knjige, slovarčki, dejavnosti po branju, napotki za odrasle, vprašanja za pogovor o knjigi in njeni tematiki ipd.

Nazadnje je »drugačnost« lahko resnično pomensko zelo izpraznjena oznaka. V slikanici Sanje Pregl in ilustratorke Marte Bartolj *Kužja in dež* (2022) nastopa pes, ki ima rad dež, in vsebina »drugačnosti« ni zlahka razvidna. *Privočnik* (2023: 64) to oznako kljub temu uporabi: »dež, drugačnost, igra, narava, prijateljstvo, psi, vreme, živali v domišljiji«. Enako ravna COBISS: psi, otroško leposlovje, dež, slikanice, slovenska mladinska književnost, drugačnost, igra, narava, prijateljstvo, vreme, živali v domišljiji. Podobno je s slikanico *Knjiga tožibaba* Lise Aisato (prevedla Marija Zlatnar Moe) (2020), ki govori o različnih vlogah, ki jih ljudje igramo v zasebnosti in v javnosti. Gesla v *Privočniku* (2021: 44) so »drugačnost, družbene vloge, humor, muhe (živali), skrivnosti«, v COBISS-u pa med drugim tako različnost kot drugačnost. Tudi v tem primeru »drugačnost« ni očitna sopomenka ali nadpomenka za nekaj drugega, prav tako pa njenega smisla ni mogoče nedvoumno razbrati iz drugih vsebinskih gesel ali bralskega opomenjanja besedila.

3.3 Povzetek

Pregled rabe vsebinskega gesla »drugačnost« in oznake »problemka« oziroma izpeljank iz korena »problem« v *Privočniku* in COBISSU-u ter nekaterih študijah otroške in mladinske literarne vede pokaže na precejšnjo vsebinsko nenatančnost teh terminov, saj je predvsem »drugačnost« lahko krovni pojem za različne osebne in družbene okoliščine, ki so povod za izločanje, diskriminacijo in stereotipne predstave, sopomenka oziroma nadpomenka za različne posebne potrebe, okoliščine in identitete, sopomenka za različnost/raznolikost ali pa pomensko prazna oznaka. Obenem razbiramo več vrst »drugačnosti«. Na eni strani je »drugačnost« opis variacije v naravi ali družbi (zajčkov viseči uhelj, kučkova ljubezen do dežja ipd.), ki so individualne in niso povezane s sistemsko diskriminacijo, na drugi strani pa je ista oznaka tudi označevalec okoliščin, zaradi katerih so posameznice, posamezniki na različnih ravneh diskriminirani, stereotipizirani in izločeni (npr. zaradi rase, spola, posebnih potreb itn.).⁹ Takšno združevanje nezdružljivih okoliščin pod isto oznako lahko pomeni celo določeno banalizacijo in posledično otežuje inkluzijo, ki je sicer deklarativen cilj teh prizadevanj.

⁹ Janja Vidmar (2006, cit. v Picco 2011: 17) v zvezi s svojim romanom *Fantje iz gline* (2005) oriše hierarhijo »drugačnosti« glede na družbeno sprejemljivost: »Ker se je treba zavedati, da je tudi v sklopu drugačnosti hierarhija. Najprej matere samohranilke in invalidi, sledijo razne manjšine in nevladne organizacije, medtem ko si homoseksualci s klošarji in narkomani delijo dno lestvice priljubljenosti drugačnih oziroma drugače enakopravnih.«

Tudi kadar je govor o »problemih« in »problemski književnosti«, je dobro ločiti med različnimi temami in problemi. Družbeni problemi, kot so nezakonita in škodljiva dejanja, ki jih manjšina povzroča večini (npr. različne vrste kriminalitete), imajo drugačen status kot problemi, s katerimi se sooča manjšina zaradi diskriminacije in izločanja na osnovi okoliščin, ki niso nelegalne in večine ne ogrožajo (npr. spol, spolnost, etnične identitete idr.). Nediferencirana uporaba izrazov, ki ne ločijo med različnimi vrstami »problemov«, zabriše pomembne razlike med tematiziranjem, na primer, rase in rasizma, spola in seksizma, oviranosti in abilizma ter podobnim.

Izkaže se, da je amorfnata gmota »drugačnosti« in »problemskosti« lahko le sodobna iteracija »nenormalnosti« z jasnimi vrednotnimi implikacijami. Takšen govor izhaja iz družbeno dominantnega pogleda na svet in norme, ki jih tak pogled pred(po)stavlja, ter razmerij moči, ki so za njegovo prevlado nujne. »Drugačen« je praviloma drugi, ta pa je postavljen na mesto objekta – objekta (ne)sprejemanja, toleriranja, strahu, izločanja, izključevanja in vključevanja. Tak drugi je v otroški in mladinski književnosti, literarni vedi in bibliopedagogiki orodje za vzgojo, študijski primer, ilustracija, ki naj normativno večino uči sprejemanja in tolerantnosti do drugega. Drugi pa je iz teh procesov že vnaprej izločen. »Drugačni«, skratka, nastopajo v tretji osebi. Kljub temu da so takšni vzgojni nameni pozitivni in optimistični, drugemu odvzamejo njegovo subjektiviteto in samostojnost, kar se pogosto kaže v enoplastnosti in shematičnosti književnih besedil ter v njihovi strokovni in literarnovedni redukciji.

Ob kritičnosti do izrazov »drugačnost« in »problemski« je kljub temu razumno upoštevati, da je slednji v določenih kontekstih literarnovedno uveljavljen in pojmovno razmeroma pregleden. Tudi »drugačnost« pa ni (le) nadpomenka, sopomenka ali praznopomenka, kot je bilo shematično predstavljeno v analizi primerov praktične rabe, saj vse omenjene rabe povezuje še dodaten učinek – drugačenje.

4 Diskusija: drugačenje

Drugačenje je družboslovni koncept, ki opisuje zavestne in nezavedne procese in strukture razumevanja in obravnavanja posameznikov, posameznic ali skupin kot bistveno drugačnih od družbene norme in pogosto tudi kot manjvrednih. Ustvarja delitve med »nami« in »njimi«, pojavlja pa se na različnih osnovah, kot so rasa, etnična pripadnost, narodnost, vera, spol in spolnost, telesne značilnosti in oviranosti,

socialno-ekonomski status in podobno. Procesi drugačenja spodbujajo diskriminacijo in predsodke ter nekaterim posameznikom, posameznicam in skupinam ne priznavajo polnega in enakopravnega mesta v skupnosti ter človekovega dostojanstva in tako vodijo v marginalizacijo in neenakost (Powell in Menendian 2024: 5).

Pri označevanju drugega za »drugačnega« ne gre za nevtralen opis, ampak za izraz in uveljavljanje superiornosti in dominacije ter za stereotipiziranje in poenostavljanje sicer kompleksnih identitet in tematik. Ta postopek namreč načeloma ne upošteva dejstva, da so razlike znotraj skupin lahko večje kot razlike med različnimi skupinami. Prav tako skupina, ki drugači drugo skupino, sebe dojema kot bogato in raznoliko, drugo pa kot monolitno in njene člane, članice le kot predstavnike, predstavnice domnevno tipičnih lastnosti svoje skupine (Balibar 2005: 30; Rohleder 2014; O'Sullivan in Immel, 2017: 8). Takšni pristopi v analizi Gayatri Spivak »v nasprotju z etičnim pristopom homogenizirajo to, kar je disparatno, in dušijo posamičnost« (Virk 2018: 282).

Eden primerov oziroma modelov drugačenja je orientalizem, ki ga je utemeljil Edward Said v monografiji *Orientalizem* iz leta 1978, ki danes velja za eno najpomembnejših družboslovnih besedil 20. stoletja in enega od temeljev kulturoloških, literarnih in postkolonialnih študij (Bhatia 2014: 1294–1295). Said se v tem delu opira na Michela Foucaulta (razmerje med oblastjo in vednostjo) in Antonia Gramscija (kulturna hegemonija) (Bartels et al. 2019: 57), orientalizem pa opredeljuje »kot diskurz, kot konfiguracijo moči, kot vednost in kot reprezentacijo« (Bhatia 2014: 1295). Orientalizem pomeni, kot pravi podnaslov Saidove knjige, »zahodnjaške poglede na Orient«, ki pa odražajo »razmerje moči, dominacije, spreminjajoče se stopnje zapletene hegemonije« (Said 1996: 17).

Zahod govori o Orientu in v imenu Orienta, »ne da bi kadar koli izgubil svoj prednostni položaj« (Said 1996: 19). Če orientalizem apliciramo na govor o »drugačnosti« in »problemskosti«, moramo ugotoviti, da na enak način, kot je Orient v zahodni konstrukciji nekaj tujega in bistveno drugačnega od Zahoda, lahko opisovanje drugega kot »drugačnega« poudarja njegovo domnevno odstopanje od uveljavljenih norm in vrednot subjekta, ki te oznake izreka. Takšne reprezentacije pa se običajno opirajo na stereotipe in poenostavitve. Tako kot s svojo obliko moči in dominacije Zahod uveljavlja premoč nad Orientom, oznake, kot sta med drugimi

»drugačnost« in »problemskost«, služijo uveljavljanju privilegiranosti lastne pozicije ali identitete ter s tem marginalizaciji drugega.

Orientalistične reprezentacije imajo resnične posledice za oblikovanje zaznav in stališč do vzhodnih kultur in ljudstev. Podobno lahko opisovanje nečesa oziroma nekoga kot "drugačnega" spodbuja diskriminatorno percepcijo drugega, saj krepi kulturno hierarhijo in vnaprej določeno razumevanje raznolikih perspektiv, identitet in okoliščin. Na splošno je povezava med Saidovim konceptom orientalizma in opisovanjem knjig, tem in ljudi kot »drugačnih« oziroma »problemskih« očitna v temeljnih procesih drugačenja, stereotipizacije ter vzpostavljanja in ohranjanja dinamike moči v skupnostih in med njimi. To pomeni, da vztrajno poudarjanje »drugačnosti« pomeni utrjevanje naše moči, normalnosti in večvrednosti. Razumevanje sebe kot norme in drugih kot jasno in temeljno »drugačnih« pa je kategorialna zmota, kajti čeravno »se nam lastni vedenjski vzorci kažejo kot 'normalni' ali celo 'naravni'«, je to »zgolj zato, ker smo jih usvojili v procesu primarne socializacije velikokrat brez posebnega razmisleka. Njihova 'naravnost' ali 'normalnost' pa sta omejeni na skupnost, v kateri so se znane vedenjske navade izoblikovale« (Grosman 2004: 187). Z besedami Mojce Kovač Šebart (2017: 19): »'Drugačnost' v vzgoji terja najprej spoprijem s fantazmo normale, saj je 'normalnost' vedno partikularen družbeni konstrukt.« Zato se »partikularno, čeprav večinsko«, ne sme izražati »kot človeško univerzalno« (Kovač Šebart 2017: 23).

Če uporabimo koncept (jezikovne) performativnosti, bi bilo moč reči, da izjave, ki govorijo o »drugačnosti«, »problemu«, »tabuju«, posebej kadar opisujejo ljudi in njihove okoliščine ter odnose, niso konstativi (izjave, ki ugotavljajo dejansko stanje), ampak performativi (izjave, s katerimi izvršimo dejanje) (Virk 2008: 191; za temeljno delo s področja jezikovne performativnosti glej Austin 1990). Judith Butler (2001) je teorijo performativnosti prenesla na polje družbenospolne identitete, kjer je »družbeni spol vedno delovanje, vendar ne delovanje subjekta, o katerem bi lahko rekli, da je obstajal pred dejanjem« (Butler 2001: 37). Performativnost, kot jo pojmuje Butler, pomeni, da se družbenospolna identiteta oblikuje s ponavljajočimi se vedenji, dejanji in govornimi dejanji, ki pa niso nujno zavestna. Družbeni spol torej ne obstaja sam po sebi in kot stabilna identiteta, temveč je družbeno konstruiran pojav in se oblikuje s ponavljajočim se izvajanjem spolno obeleženih vedenj, vlog in ritualov. Ta dejanja sčasoma ustvarijo videz naravne, koherentne družbenospolne identitete, čeprav so za njimi družbeno vsiljene norme (Butler 2001: 149–150).

Podobno kot Butler koncipira performativnost družbenega spola, bi lahko opisali tudi druge družbene kategorije: s ponavljajočimi se govornimi (in siceršnjimi) dejanji se oblikujejo osebne in družbene identitete ter razmerja med njimi, posebej pa družbene norme, ki »drugačnost« in »problemskost« razumejo kot kršenje te norme. Drugačenje kot govorno dejanje torej na performativen način vzpostavlja in poudarja razlike in hierarhijo ter utrjuje meje med navidezno normo in vsem, kar od nje odstopa. Obenem krepí (nezavedne) predsodke in stereotipne predstave, da je vse, kar ni v skladu z večinskim razumevanjem sveta, nekako nenormalno oziroma potrebuje strpnost ali sočutje večinske populacije.

Vanesa Matajč (2016: 55) piše, da »na predrefleksivni ravni najbrž nihče ni popolnoma imun pred učinki stereotipnih predstav, ki jih v naša dojetanja 'drugih' vceplja naše 'domače' kulturno okolje«, in da drugost zaradi posploševanja lahko postane »nevaren koncept: nevaren, ker posameznega človeka konstruira v posplošeni objekt, v katerem se sami ne prepoznamo in nas ne zavezuje k etični odgovornosti do sočloveka – saj se človeškost slednjega, torej posplošenega v objekt 'drugosti', preprosto in lagodno zanika.« Takšna posplošitev, prisvojitvev, udomačitev drugega pa je – rečeno s terminom Gayatri Spivak – svojevrstno »epistemološko nasilje« (Virík 2018: 286). Epistemološko nasilje pomeni interpretacije, ki »implicitno ali eksplicitno konstruirajo *Drugega* kot manjvrednega ali problematičnega, čeprav so na voljo alternativne interpretacije, ki so na podlagi empiričnih podatkov enako upravičene« (Teo 2014: 593). Subjekt tega nasilja je raziskovalec, raziskovalka, njegov objekt je drugi, nasilno dejanje pa je škodljiva interpretacija, ki se predstavlja kot vednost (Teo 2014: 593). Epistemološko nasilje je sestavni del drugačenja, saj drugega postavlja v manjvreden, marginaliziran položaj, svoje interpretacije pa uveljavlja kot edino resnične, medtem ko drugega objektivizira in mu odvzame možnost samoreprezentacije (Bartels et al. 2019: 153).

5 Zaključek

Tako kot brez diskurzov, ki ju oblikujejo, ne bi obstajala ne Orient ne Zahod (Said 1996) in kot se ženska ne rodi, ampak to postane (Beauvoir 2022), tudi »drugačnost« ne obstaja sama po sebi in izven družbenih razmerij. Oblikuje se skozi performativne in orientalizirajoče postopke drugačenja, ki vzpostavljajo družbene hierarhije in razmerja moči. V takšni opoziciji z drugim poteka tudi konstituiranje individualnih in skupinskih identitet, ki si jih ni mogoče predstavljati brez delovanja dveh

vzporednih procesov – istovetenja navznoter in drugačenja navzven. Rečeno drugače: smo to, kar smo, in smo to, kar nismo.

Čprav se zdi, da intuitivno nekako vemo, kaj »drugačnost« pomeni, je v rabi evfemizem in abstrakcija, sopomenka, nadpomenka in izraz brez pomena. Je kontekstualna kategorija, ki se spreminja skupaj z zgodovinskimi, kulturnimi, družbenimi, nacionalnimi, medicinskimi, psihološkimi in drugimi okoliščinami, v katerih jo opisujemo. Kljub uveljavljenosti izrazov »drugačnost« in »problemskost« pa nekateri avtorji, avtorice opozarjajo na problematičnost te »zaznamovane ali stigmatizirane identitete«, s katero »se povezuje tudi marginalizacija« (Pezdirč Bartol 2023: 74). Raje se odločajo za druge izraze, kakršen je »raznolikost«, saj »označuje vključujočnost oziroma vključevalnost, ki temelji na enakih možnostih, vzajemnem spoštovanju ter sprejemanju in vključevanju raznolikih članov v neko skupnost« (Zupan Sosič 2023: 18; glej tudi Zupan Sosič 2022: 97). Vendarle pa posamezne formulacije, ki zagovarjajo rabo izraza »raznolikost« – denimo »z raznolikostjo povezujemo vključevanje, spoštovanje in strpnost do različnih članov neke skupnosti« (Jožef Beg 2023: 11) –, še zmeraj ohranjajo enosmeren, pokroviteljski diskurz sprejemanja in tolerance drugega. Pri tem je na mestu Saidovo opozorilo – sicer povezano z njegovo idejo orientalizma –, da do sprememb prihaja »skoraj izključno v manifestnem orientalizmu; soglasnost, stabilnost in trajnost latentnega orientalizma so bolj ali manj konstantne« (Said 1996: 258). Skratka: forma (besede) se spreminja, vsebina (izločanje) pa ostaja. Tudi ni nepomembno, s katerega položaja so te oznake izrečene, kar je pri otroški in mladinski književnosti posebej pomembno, saj je neravnovesje moči vpisano v njeno bistvo – pišejo, predpisujejo, prepovedujejo, priporočajo, analizirajo in interpretirajo jo odrasli s pozicij moči.

Tudi »problemski« roman ni brez kritik. Izhajajoč iz družboslovnih ugotovitev o spremembah pri razumevanju mladostniškega obdobja, Dragica Haramija (2010: 86) zavrača »poimenovanje *problemska literatura* za tip književnosti, ki se tematološko ukvarja z resničnostnim prikazovanjem socialnega družbenega okvirja ter psihološkim portretom mladostnikov«, in predlaga opisne, literarnovedne oznake namesto ideološko obteženih. Med temeljne žanre slovenskega mladinskega romana uvršča zgodovinski mladinski roman, avanturistični mladinski roman, ljubezenski mladinski roman, socialno-psihološki mladinski roman in roman »v kavbojkah« ali jeans roman (Haramija 2010: 85, 2012: 29). Kar je pri drugih raziskovalkah, raziskovalcih mladinski problemski roman, je tukaj socialno-psihološki mladinski roman, njegove najizrazitejše teme pa spolnost, bolezen, zloraba, odvisnost in

prestopništvo (Haramija 2010: 88–90). Gaja Kos (2015) in Janja Vidmar (2017) sicer povzameta razdelitev, ki jo uvaja Haramija, a jo zavrmeta in vztrajata pri »problemskem romanu« oziroma »problemski literaturi«.

Inkluzija in emancipacija zahtevata, da drugačenje in njegove spone zavrremo in da teh »struktur kulturnega gospostva« ne uporabljamo »nad seboj ali nad drugimik« (Said 1996: 39). Prava »inkluzija vključuje spodbujanje enakosti in sprejemanja različnosti ter prilagajanje različnih procesov potrebam posameznikov ter zagotavljanje enakih možnosti za vse« (Haramija in Vršnik Perše 2023: 307). Opisati, nasloviti, tržiti ali razlagati neko osebo, knjigo oziroma njeno temo kot »drugačno« ali »problemsko« pa pomeni prepoznati jo kot problem, o katerem je treba razpravljati in s katerim se moramo soočiti, ga razrešiti, odpraviti.

Delček rešitve bi morda bil (po eni strani) vsebinsko natančnejši in (po drugi strani) jezikovno občutljivejši pristop k poimenovanju in predstavljanju raznolikih tem, identitet in osebnih okoliščin – brez izrazov, kot sta »drugačnost« in »problemskost«, tudi kadar ju uporabljamo z dobrimi in (biblio)pedagoško optimističnimi nameni. Družba, ki bo temeljila na medsebojnem spoštovanju in pripoznanju raznolikosti kot vrednote, ne pa na pokroviteljskem toleriranju »drugačnih«, se mora urediti »v procesu, ki mu je Raymond Williams rekel 'odučevanje' od 'inherentno gospodovalnega ravnanja'« (Said 1996: 43), in se truditi za razdrugačenje diskurzov in odnosov ter za deorientalizacijo in deproblematizacijo drugega. Za konec drugačizma.

Literatura

- Lisa AISATO, 2020: *Knjiga tožibaba*. Prevedla Marija Zlatnar Moe. Zagorje ob Savi: Ocean.
- John L. AUSTIN, 1990: *Kako napravimo kaj z besedami*. Prevedel Bogdan Lešnik. Ljubljana: ŠKUC in Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Étienne BALIBAR, 2005: Difference, Otherness, Exclusion. *Parallax* 11/1. 19–34. Dostop 20. 6. 2024 na <https://doi.org/10.1080/1353464052000321074>.
- Anke BARTELS, Lars ECKSTEIN, Nicole WALLER in Dirk WIEMANN, 2019: *Postcolonial Literatures in English: An Introduction*. Stuttgart: J.B. Metzler.
- Simone de BEAUVOIR, 2022: *Drugi spol*. Prevedla Suzana Koncut. Ljubljana: Krtina.
- Sunil BHATTIA, 2014: Orientalism. Ur. Thomas Teo. *Encyclopedia of Critical Psychology*. New York: Springer. 1294–1300.
- Milena Mileva BLAŽIĆ, 2014: *Branja mladinske književnosti: izbor člankov in razprav*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.
- Ivona BŘEZINOVÁ in Tomáš KUČEROVSKÝ (ilustr.), 2020: *V pij potibo, brat*. Prevedla Diana Pungersič. Dob pri Domžalah: Miš.

- Felicity BROOKS in Mar FERRERO (ilustr.), 2021: *Vse o družinah*. Prevedla Maja Ropret. Ljubljana: Grafenauer.
- Felicity BROOKS in Mar FERRERO (ilustr.), 2021: *Vse o prijateljih*. Prevedla Nina Jelen. Ljubljana: Grafenauer.
- Judith BUTLER, 2001: *Težave s spolom: feminizem in subverzija identitete*. Prevedla Suzana Tratnik. Ljubljana: Škuc.
- Daniel CHANDLER, 2022: *Semiotics: The Basics*. London in New York: Routledge.
- G. Thomas COUSER, 2005: Disability, Life Narrative, and Representation. *PMLA* 120/2. 602–606. Dostop 11. 6. 2024 na <http://www.jstor.org/stable/25486192>.
- Guido van GENECHTEN, 1999: *Ublji takšni in drugačni*. Prevedel Uroš Kalčič. Ljubljana: Kres.
- Guido van GENECHTEN, 2004: *Ublji takšni in drugačni*. Prevedel Uroš Kalčič, priredila Jana Osojnik. Ljubljana: Kres.
- Meta GROSMAN, 2004: *Književnost v medkulturnem položaju*. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete.
- Dragica HARAMIJA, 2010: Sodobni slovenski socialno-psihološki mladinski roman. Ur. Alojzija Zupan Sosič. *Sodobna slovenska književnost (1980–2010)*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete. 85–91. Dostop 20. 6. 2024 na <https://centerslo.si/simpozij-obdobja/zborniki/obdobja-29>.
- Dragica HARAMIJA, 2012: *Nagrajene pisave: opusi po letu 1991 nagrajenih slovenskih mladinskih pripovednikov*. Murska Sobota: Franc-Franc.
- Dragica HARAMIJA, 2014: O prevladovanju estetskega nad poučnim v mladinski književnosti. *Jezik in slovstvo* 59/2–3. 77–81. Dostop 11. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-MDICDNJQ>.
- Dragica HARAMIJA in Tina VRŠNIK PERŠE, 2023: Inkluzija in lahko branje. Ur. Jožica Jožef Beg, Mía Hočevar, Neža Kočnik. *Naslanjanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 299–309. Dostop 20. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-C8F22CZX>.
- Jožica JOŽEF BEG, 2023: Za uvod. Ur. Jožica Jožef Beg, Mía Hočevar, Neža Kočnik. *Naslanjanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 11–12. Dostop 3. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-C8F22CZX>.
- Manica KLENOVŠEK MUSIL, 2019: *Mravljinar Franc*. Maribor: Pivec.
- Gaja KOS, 2015: *Knjižne dvožinke: slovenski mladinski problemski roman*. Maribor: Aristej.
- Mojca KOVAČ ŠEBART, 2017: Spoprijem z diskriminacijo in izključevanjem v javni šoli: med pravicami in pripoznanjem. *Sodobna pedagogika* 68/2. 10–32. Dostop 24. 6. 2024 na <https://www.sodobna-pedagogika.net/arhiv/nalozi-clanek/?id=1260>.
- Nika KOVAČ, Andraž ROŽMAN in Klara ŠIROVNIK, 2021: *Tu sem!: zgodbe, ki jih ne želimo slišati*. Ljubljana: Cankarjeva založba.
- Ana KRAJNC, 2021: Ne spreminjajmo otrok, spremenimo način poučevanja! Saša PAVČEK in Kristina KRHIN (ilustr.), *Miška ima rožo očala*. Dob: Miš. N. p.
- Darja LAVRENČIČ VRABEC, 2001: Bolečina odraščanja: droge, seks in ...* *Otrok in knjiga* 28/52. 40–51. Dostop 3. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-W74J95LR>.
- Vanesa MATAJC, 2013: Etična razsežnost v sodobni mladinski književnosti: pomen razlike med trivialno in umetniško literaturo. *Otrok in knjiga* 40/86. 5–17. Dostop 20. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-7SLPHVXD>.
- Vanesa MATAJC, 2016: Vidiki »drugosti« v romanih Gabriele Babnik in v teoretskem kontekstu postkolonialnosti. Ur. Alojzija Zupan Sosič. *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 52. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 54–60. Dostop 3. 6. 2024 na <https://centerslo.si/seminar-sjlk/zborniki-ssjlk/52-ssjlk-2016>.
- Emer O'SULLIVAN in Andrea IMMEL, 2017: Sameness and Difference in Children's Literature: An Introduction. Ur. Emer O'Sullivan, Andrea Immel. *Imagining Sameness and Difference in Children's Literature: From the Enlightenment to the Present Day*. London: Palgrave Macmillan. 1–25.
- Saša PAVČEK in Kristina KRHIN (ilustr.), 2021: *Miška ima rožo očala*. Dob: Miš.

- Mateja PEZDIRC BARTOL, 2016: Drugačnost in identiteta v slikanici. Ur. Alojzija Zupan Sosič. *Drugačnost v slovenskem jeziku, literaturi in kulturi: 52. seminar slovenskega jezika, literature in kulture*. Ljubljana: Filozofska fakulteta, Oddelek za slovenistiko, Center za slovenščino kot drugi in tuji jezik. 70–78. Dostop 20. 6. 2024 na <https://centerslo.si/seminar-sjlk/zborniki-ssjlk/52-ssjlk-2016>.
- Mateja PEZDIRC BARTOL, 2023: Drugačnost in identiteta v sodobni slovenski slikanici. *Jezik in slovstvo* 68/3. 73–85. Dostop 3. 6. 2024 na <https://doi.org/10.4312/jis.68.3.73-85>.
- Kristina PICCO, 2011: Prisotnost otroških in mladinskih literarnih besedil z gejevsko/lezbično tematiko v slovenskem prostoru, 2. del. *Otrok in knjiga* 38/81. 5–21. Dostop 20. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-W1HAU4MD>.
- John A. POWELL in Stephen MENENDIAN, 2024: *Belonging without Othring: How We Save Ourselves and the World*. Stanford: Stanford University Press.
- Sanja PREGI in Marta BARTOLJ (ilustr.), 2022: *Kuža in dež*. Jezero: Morfemplus.
- Poul ROHLER, 2014: Othring. Ur. Thomas Teo. *Encyclopedia of Critical Psychology*. New York: Springer. 1306–1308.
- Edward W. SAID, 1996: *Orientalizem: zabodnjaški pogledi na Orient*. Prevedli Lenca Bogovič, Bogdan Lešnik in Igor Zabel. Ljubljana: ISH Fakulteta za podiplomski humanistični študij.
- Igor SAKSIDA, 2009: Kaj je mladinska književnost? »Naivno« vprašanje z zapletenim odgovorom. *Otrok in knjiga* 36/75. 5–20. Dostop 3. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-HLCK0K6Z>.
- Igor SAKSIDA, 2014: Tabuji v mladinski književnosti, kritično branje in Cankarjevo tekmovanje. *Otrok in knjiga* 42/91. 25–35. Dostop 20. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-F58SGLRY>.
- Sonia SOTOMAYOR in Rafael LÓPEZ (ilustr.), 2019: *Just Ask!: Be Different, Be Brave, Be You*. Penguin.
- Sonia SOTOMAYOR in Rafael LÓPEZ (ilustr.), 2020: *Le vprašaji: bodi drugačen, bodi pogumen, bodi ti*. Prevedla Tina Mahkota. Ljubljana: Grafenauer.
- Thomas TEO, 2014: Epistemological Violence. Ur. Thomas Teo. *Encyclopedia of Critical Psychology*. New York: Springer. 593–596.
- Janja VIDMAR, 2017: *Spodbujanje razvoja vrednot s pomočjo mladinske problemske literature*. Dob pri Domžalah: Miš.
- Tomo VIRK, 2008: *Moderne metode literarne vede in njihove filozofsko teoretske osnove: metodologija 1*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, Oddelek za primerjalno književnost in literarno teorijo.
- Tomo VIRK, 2018: *Etični obrat v literarni vedi*. Ljubljana: LUD Literatura.
- Tomo VIRK, 2022: Zakaj je književnost pomembna? (2008). Tomo Virk. *Zakaj je literatura pomembna*. Ljubljana: LUD Literatura. 82–95.
- Sabina VIŠČEK, 2023: Analiza domnevne otroške perspektive v problemskih slikanicah. *Jezik in slovstvo* 68/3. 137–148. Dostop 20. 6. 2024 na <https://doi.org/10.4312/jis.68.3.137-148>.
- Andrej ZAVRL, 2018: »Drugačnost« v otroški in mladinski književnosti. *Otrok in knjiga* 45/102. 33–47. Dostop 11. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:DOC-MRD4SEI7>.
- Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2022: *Nekaj v megli nad reko ali Literarna interpretacija (maturitetnih) besedil*. Maribor: Litera.
- Alojzija ZUPAN SOSIČ, 2023: Raznolikost, pozdravljena! Ur. Jožica Jožef Beg, Mía Hočvar, Neža Kočnik. *Naslavljanje raznolikosti v jeziku in književnosti*. Ljubljana: Zveza društev Slavistično društvo Slovenije. 17–24. Dostop 20. 6. 2024 na <http://www.dlib.si/?URN=URN:NBN:SI:doc-C8F22CZX>.